

ИСТОРИЧЕСКИ И ЕЗИКОВИ ФАКТИ, ОБОРВАЩИ ТЕЗАТА ЗА С. КРАЛЕВ ДОЛ КАТО РОДНО МЯСТО НА ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ

Мария Деянова

За да бъде възприета като достатъчно обоснована, една хипотеза за родното място на Отец Паисий трябва да отговаря поне на две изисквания: правдоподобно родово предание и висока степен на съвпадение между основни говорни особености на селището и характерните диалектизми в езика на Зографската чернова (по-долу - ЗЧ) на "История славеноболгарская". Тезата за Кралев дол (днес в агломерацията на Перник) сега се защитава от Ц. Живков (Живков 2002: 9) и Н. Кралевска (Кралевска 2001: 10), които се опират безрезервно на краеведски и езиковедски публикации на В. Кралевски от 1923-1933 г., преиздадени заедно с анкети на Софийската митрополия (1923) и на Ем. Попдимитров (1933) в сборника "Паисий Хилендарски от Банско или от Кралев дол?" (Паисий Хилендарски... 2002; по-долу - Сб) с уводна статия от Ц. Живков. И двете групи аргументи извикват сериозни възражения, които тук излагаме по възможност накратко.

Ето главните моменти в местното предание, докладвани от комисията на Софийската митрополия: "В 18. в. в с. Кралев дол имало енорийски свещеник по име Цветан от рода Поповци... По внушение на гърците, които през втората половина на 18. в. след унищожаването на Охридската и Ипекската архиепископия се раздвижили от панелинската идея..., турците са преследвали единия брат на поп Цветан, монаха Паисий, очевидно за някаква народна дейност... Поп Цветан ще да е умрял в края на 18. или най-късно в началото на 19. в." (Сб: 108 и сл.) В родословното дърво, възстановено по спомените на неговия правнук поп Спас Чаворов, поп Ц. е роден през 1718 г. В. Кралевски е записал и следното: "В ония безправни кърджалийски времена" него го ограбвали и "мъчили за пари" неведнъж "етничерски и кърджалийски тайфи, особено последните" (Сб: 91). Според Ц. Живков, Паисий и Лаврентий избягали на Атон, прогонени от гърци и турци (Сб: 50), а поп Ц. е бил "върло преследван от турците и от гръцкия владика в Самоков заради клеветата, че криел богатството на брата си, таксидиота Паисий" (Живков 2002: 9). "Измъчван през целия си живот" от "гонения и клевети на гръцкото духовенство", той заклел потомците си да не стават попове, което било изпълнено (Сб: 92, 156-7). След смъртта му братята дошли да прелеят гроба и Паисий останал шест месеца, за да служи в черквата. Тогава сам (Сб: 93) изградил чешмата "Калужарец", запазена досега. "И понеже бил ярка и силна личност, родът приел фамилното име Паисовци вместо Поповци" (Живков 2002: 9). В хода на дискусиата Ц. Живков основателно отхвърля версията, че Отец Паисий е погребан през 1798 г. в Самоков, и приема "установеното от проф. Б. Райков, че Паисий е починал в Ампелино (Асеновград) в 1773 г." (Живков 2002: 9).

Така оформеното предание съдържа и вътрешни противоречия, и противоречия спрямо важни исторически факти. Първо, тезата за преследване на Паисий "за народна дейност", вдъхновено от панелинската идея, не може да се приеме нито за периода преди 1745 г., когато постъпва в Хилендар, нито дори за втората половина на 18. в.,

защото "раздвижването на гърците" от тая идея е много по-късно. Това е "идеология на гръцката националистична буржоазия през 19. в.... Като социална и политическа практика "мегали идея" се утвърждава през първите десетилетия от съществуването на нова Гърция" (т.е. след освобождението ѝ от османско иго (1821-1829). Цариградската патриаршия и фанариотското духовенство стават съюзници на гръцката държава в прокарането ѝ от средата на 19. в. (Енциклопедия България 1984). Второ, кърджалиите върлуват между 1792 и 1808 г. по времето на Селим III. Най-ранните им набези се отнасят към 1785 г., когато хвърлили в паника населението от Хасковско до Самоков и София (История на България 1985). Щом поп Ц. е умрял "в края на 18. в. или началото на 19. в." и е патил от кърджалийските дружини, гробът му е бил посетен от друг монах по име Паисий, а не от Отец Паисий, починал най-малко дванайсет години по-рано. И още. Би ли могъл, роден в 1722 г., дълго и сериозно боледувал още като 40-годишен, Паисий да изгради солидна чешма в края на 18. или началото на 19. в., и то сам? Също и Лаврентий, роден в 1702 г., едва ли би могъл да пътува от Атон до Кралев дол "в ония безправни кърджалийски времена", тъй като в края на 18. в. е бил на повече от деветдесет години. А други данни за него в преданието няма. В. Кралевски е вярвал, че "Паисий се е поминал по-малко от един век до Освобождението" (Сб: 157), но установяването на 1773 г. подкопава преданието непоправимо.

Трето, относно клеветите на гръцкия владика в Самоков. - Един съществен факт в историята на Самоковската епархия, обнародван през 1958 г. (Даскалов 1958), също противоречи на преданието. След преминаването на Самоковската епархия от диоцеза на Сръбската Ипекска патриаршия (която не е назначавала гръцки владци!) към диоцеза на Цариградската патриаршия (от 1767 г.) за пръв път гръцки владика е изпратен в Самоков през 1819 г. Преди това цели 41 години, т.е. именно в края на 18. и началото на 19. в., самоковски митрополит е бил Филотей от Мехомия (Разлог), който в интерес на духовната си кариера е криел българската си народност и тя доскоро е била "слабо известен факт". Според дописки от 1858 г. в "Цариградски вестник" в 1800 г. той построил със свои средства сграда за самоковското общинско училище в двора на митрополията, през 1816 г. я разширил, в завещанието си определил пари за безплатно обучение на деца и за заплатите на учителите. Напусайки поста си, подарил на училището 20 000 гроша и "ливада под Продановци - 10 кГла сино" (Темелски 2003: 173-174, 233-234). Ясно е, че такъв владика - не само българин, а и родолюбец - не би преследвал, и то за пари, един потомствен свещеник, брат на двама достойни светогорски монаси, избирани за игумени! Щом поп Цв. е бил "измъчван през цялото си съществуване от попството" (Сб: 83, 92) и това е имало такива дълготрайни последици за рода, които довели и до смяна на фамилното име, това означава, че събитията от преданието се отнасят към времето след 1819 г. и че братя на поп Цветан не са могли да бъдат историографът Паисий и роденият в 1702 г. Лаврентий. И така, времето на кърджалийските набези, на новогръцката "мегали идея" и на първия гръцки владика в Самоков, от една страна, и годината на смъртта на Паисий Хилендарски (зарегистрирана и в Хилендарската кондика, и в Зографски епархиален поменик), от друга страна, доказват несъстоятелността на кралевдолското предание като хипотеза с достатъчна степен на вероятност.

Преминаваме към езиковите аргументи на В. Кралевски и неговите безкритични последователи, които не са си направили труда да надникнат в някои негови източници на диалектни факти. Кралевски поддържа, че кралевдолският говор (по-долу - крал.) е "шопски", "чисто (северо) западнобългарски" (Сб: 169), и същевременно - един от говорите в Палакарията, при което произволно отъждествява Палакарията с всички

места на северозапад и югозапад - от Голо бърдо и горното течение на Струма и до "самия град Дупница", - където формата на бъдеще време се образува с частица *че* (Сб: 81, 171-172). Но според "Географски речник на България" (Географски речник на България 1980) "Палакарията е историко-географска област в поречието на р. Палакария между планините Верила и Плана". А пък "в поречието на Струма между планините Витоша, Люлин, Голо бърдо и рида Усоица се намира Пернишката котловина... В южния ѝ край е язовир "Студена". И понеже с. Кралев дол е на северозапад от язовира, и то в Пернишката котловина, а не в Палакарията, според нас това е изкуствено приобщаване на Кралев дол към "пририлските краища, отдето е бил и Паисий" (Иванов 1908). Кралев дол се представя за пририлски край и на това "основание", че "от неговите ридове се наблюдава ... белоснежната Рила" (Сб: 158)!

Ето как Кралевски определя главните особености на крал., противопоставяйки го на "конкурентния" говор на с. Доспей (на 3 км от Самоков, извън Палакарията). 1. Той е *че*-говор; в Доспей - *ке*. 2. Той няма гласна *ъ*: "В родното наречие на Паисий *ъ* няма никаква звукова стойност" (Сб: 175). 3. Формата за дателен падеж на местоимението *она* гласи *ю*; в Доспей - *й*. 4. Някои глаголи в сег. време, 3 л. ед. ч. окончат на *-уе* (*он казуе*), както у Паисий; в Доспей - на *-ува* (*казува*). 5. Някои съществителни от м. р. имат в мн. ч. окончание *-йе*, както у Паисий: *аранйе*; в Доспей - *-е*. 6. Миналите л-причастия имат в мн. ч. окончание *-и*, както у Паисий: *дошли*; в Доспей - само *-е*: *дошле* (Сб: 171).

Нашите наблюдения над ЗЧ (примерите цитираме с опростена графика по изданието на Б. Райков), сравнението ѝ с публикувани диалектни материали, както и съобразяването с езика на Паисиеви съвременници ни доведоха до заключение, че шестте аргумента на Кралевски или не доказват, или категорично противоречат на тезата за идентичност на крал. и характерните диалектизми в езика на ЗЧ. Ще ги разгледаме по възможност накратко.

Към т. 1. Кралевски иска да докаже, че Паисиевият роден говор е *че*-говор, но тъй като в "Историята" бъдеще време се образува по старобългарски модел със спрегнат спомагателен глагол, а не с някоя от новобългарските частици, предлага като доказателство наречията *вече*, *повече*, *найвече* в ЗЧ, предполагайки задължителна съвместимост между тях и *че*. Но това далеч невинаги е така (Младенов 1979: 156). И ето, в същите текстове от доспейския *ке*-говор, от който Кралевски е цитирал единствения случай на *веке*, виждаме четири случая на *вечи* и един на *повече*, при това и непосредно до бъдеще време с *ке*; напр. "Наближили *вечи* пестотин години, откакво държиме ние царството, толку *ке* ни е *вечè*"; "Тогава бойовете се връшиле *повече* с юнаство" (СбНУ V: 184). (Информаторът е роден ок. 1815 г.) Така че и Отец Паисий спокойно е можел да бъде "кекавец"!

Към т. 2. у Паисий гласната *ъ* наистина не може да бъде смятана за свойствен на речта му звук, понеже в текста се среща само в четири корена на дума: *лъви* 51а (под влияние на Лъвъ Исавръ?), *прелъсти* 32а, *прелъсть* 7а, съветъ 31а; *дъщи* 39а и вариантите ѝ са явно книжни елементи. Като вмъкната гласна *ъ* се среща също четири пъти: *рекълъ* 22б, *нарекълъ* 57б и др. В силна противоположност на това намираме гласна *а* като заместник на стара ерова гласна в корена на двама лексеми: *въздахънулъ* 22 а, *лавово* 51а, *дащери* 55б, *преластилъ* 41б, *саветовалъ* 24а, *натакнали* 20а, *такмо* 5а, *изване* 31а, *отмастилъ* 28а, *тачию* 25а и пр. Като вмъкната гласна - поне в 55 случая в думи от различни части на речта: *побегалъ* 34б, *хитаръ* 26б, *ветаръ* 41б,

Исаварь 15а, *осамъ* 6а и пр. С гласна а е заменена и голямата носовка в 3 л. мн. ч. на сег. време: *идать* 5а, *трпять* 61б и пр. Този "акав изговор" (Б. Райков) е типичен за централните югозападни говори от Софийско до Битоля. А как е в крал.? В. Кралевски твърди, че до края на 19. в. в крал. не е имало звук ъ. Наличието му през 20. в. обяснява с това, че след преминаването на селото към Софийската околия и епархия "всички се пограовили, особено младите, по носия и език" (Сб: 151). На това ще възразим, че "са нужни усилията поне на няколко последователни поколения, за да се преодолеят диалектните езикови навици и на тяхно място да се формират нови езикови навици" (Русинов 1980: 328). Затова тук ще приведем примери само от речта на информатори, родени преди Освобождението или 1900 г., а някои - преди 1850 г., и записани в 1933 г. У тях няма особености на граовския говор, но има, наред с гласна а, и гласна ъ на мястото на ер и голяма носовка - и в корена на думата, и като вмъкната гласна: *накъде, заръчаа, испъдия, малък, не съм, язе съм чул* и пр. (Сб: 182 и сл.); *у сън е сънувала, цъвток, тъмни, откъде, сбъднуе се* (срв. ако баде, с. Ковачевци, Палакарията, СНУН 53: 450), *излъга, три пъти, да откъсне, пъстри, нанавънка, у мой си рице, добър, какъв, не съм* и пр. (СНУН 53: 281, 282, 283, 293, 343, 601, 709). Говор, в който са налице и заместник а, и заместник ъ на стар ер от различен произход, се отнася към западнософийския подговор на софийския говор (Стойков 1968). Крал. не се отнася към палакарийския подговор на самоковския говор, за който е типична голяма позиционна и лексикална ограниченост на гласната ъ (Вакарелска-Чобанска 2002). По-точно, крал. има характер на преход между софийския и самоковския говор (със сричкотворните си *р, л* и др.); **но наличието на ъ го противопоставя на диалектното произношение, най-широко проявено в Паисиевата чернова.** Че крал. е бил и в миналото ъ-говор, свидетелства и названието "Маркова *стъпка*" на местна забележителност на височината Градището над селото (СНУН 53: 791), защото такива топоними отразяват винаги местния изговор (срв. "Дабова глава" над Самоков). Косвено доказателство за принадлежността на крал. към западнософийския подговор виждаме във факта, че в труда на Г. Попиванов "Софийският говор" (Попиванов 1940: 219) (СбБАН 34, 1940: 219) към него е отнесен и говорът на селата Студена и Чуйпетлово, които се намират на юг от Кралев дол; според Кралевски и те са в Палакарията (Сб: 81).

Към т. 3 в ЗЧ формата *ю* е черковнославянска форма на винителен падеж (развила се от *ѣ*), която се е употребявала като пряко допълнение и на глагола заповѣдати, защото той е имал и значение на *управлявам* (вж. Геров 1976). А в крал. *ю* е форма на дателен падеж, възникнала по фонетичен път от *юи* през *юи* (Цонев 1984: 494). Недопустимо е да се мисли, че това е една и съща форма, че то било много добро доказателство за идентичност на двете граматични системи! Падежът е единство от форма и функция. Недоумяваме как някои вярват, че може да се вземе от народен говор форма със строго определено граматично значение и същевременно да се употребява с друго, при това контрастно, значение! Срв. в крал.: и *ю* рекла да я води (СНУН 53: 222), а в ЗЧ: "Александръ... повелелъ прво крстити *ю*, и тако поялъ *ю* въ жену" 43б. Вж. и 3б, 4бб и др. (В историята на езика става и пренос на окончания, но тук въпросът е за влияние на една система върху друга в синхронията.) заблудата на В. Кралевски около заповѣдати е разяснена още в 1937 г. от Й. Трифонов (Трифонов 1937). Защо Ц. Живков и Н. Кралевска пренебрегват това разяснение, потвърдено и у Найден Геров?

Към т. 4. Само три са сигурните форми в ЗЧ - *милуе* 4б, *именуе* 13б и *подписуе* се 31б - които съвпадат по тип спрежение с крал. *казуе*. (Останалите - като *сказуе*тъ, *ревнуе*те, *преписуе*те и др. - имат или явно черковнославянско, или двусмислено окончание, а прибавените от Кралевски "казуе, добруе и пр." създават впечатление за

масовост, но не са употребени в ЗЧ!) Не можем да ги приемем за доказателство за кралевдолския произход на Паисий (въпреки авторитета на Ал. Теодоров-Балан), защото подобни се срещат у книжовници и просто у грамотни хора от онова време, които не произхождат от Палакарията или Софийско (напр. Йосиф Брадати от Елена), а са писали на т.нар. "прост език" с черковнославянски елементи, понякога контаминирани в една и съща дума. Намираме ги в проповеди, приписки към богослужбени книги, в протоколи, търговски тефтери и др. Ето примери: у Йосиф Брадати - *требуе, веруеме*, 1 л. ед. ч. *милуемъ* (СНУ 18: 118, 119, 130); в "Сборник със смесено съдържание" от 1791-1792 г. (Самоков. истор. музей) - *празнуеме*; в приписка от 1814 г. в месецослов от с. Шипочан (на изток от Самоков) - 1 л. ед. ч. *записуемъ*; от абаджийската кондика в Самоков - *известуеме*, 1823 г. (цит. по: Семерджиев 1913: 237); в протокол от 1840 г. - да *въруе* (пак там). В тези и подобни на тях форми глаголната основа има -у- според черковнославянската граматика, а окончанието -тъ е отпаднало под натиска на новобългарския народен език (както в *пише* 21а наред с *пишетъ* 32б в ЗЧ).

Към т. 5. Паисий употребява не само окончанието -ие в *аратие* 16б, *робие* 21а, *арнаутие* 35а, *србие* 29а, но и окончанието -е в *болгаре* 23а, *словянъ* 9а, *персияне* 42а, *скандаване* 8б, *римлане* 3б и др. И - противно на впечатлението на Кралевски - в ЗЧ и в крал. двата варианта са намерили различно приложение: на крал. *овчарйе*, *косачйе* (Сб: 183, 186) не съответстват *овчаре*, *ораче*, *копачее* от втория предговор. Но в доспейските текстове четем: *робъе*; *бугаре*, *овчаре* (СНУ 5: 182, 179, 180)! - Както в ЗЧ.

Към т. 6. За доказателствената сила на редовната употреба на -ли в ЗЧ и крал., противопоставена на уж единствената употреба на -ле в Доспей (Сб: 171), отправяме към Деянова 2006. Но тук ще посочим, че в същите записи от доспейски старци, родени ок. 1815 и 1794 г., в които Кралевски е посочил само форми на -ле, той е решил да не посочи повече от двайсет причастия на -ли, и то толкова повече, колкото информаторът е по-стар. Сравнете следните цитати: "... станале лоши: не *покоръвале* се на бога, ишле у цръква, па сос муздрците оддалек *надевали* нафурата. Е, толкува вечи *станали* дигноглави!" (СНУ 5: 179), но у Кралевски: "... станале лоши, не *покоръвале* се на бога: *ишле* у цръква сос муздрците" (Сб: 147). Както се казва, без коментар! Вж. още: *били*, *отели*, *напунели*, *слетели*, *заминали*, *ударили се*, *нарекли*, *живеяли*, *приказували...*" (СНУ 5: 179 и сл.). Такива са доводите на филолога В. Кралевски от езиков характер. А изводите ни - в няколко направления - са очевидни.

В крал. една морфологична особеност има масово разпространение: в окончанието на сег. вр. 3 л. мн. ч. може да изпада -т, напр. ...та го тражеа турците да *ода* сос него на лов (Сб: 186). Тая черта е една от трите граматични особености на софийския говор (Стойков 1968). Тя също няма отражение в езика на ЗЧ. Ето и една словообразователна разлика: у Паисий виждаме *предеда* 8б, *преотци* 3а, *преродители* 28а, *преродителу* 31б, а у дядо Васил Паисов, 80-годишен в 1930 г., Кралевски е записал: од брато на нашио прадедо; тука от них останал *прадедо* ни (Сб: 114).

Остава да проверим доколко е доказал В. Кралевски лексикалната идентичност на родния Паисиев говор и крал. Неговото твърдение, че около 240 думи и форми съвпадат, не означава толкова много, след като в списъка му има общобългарски думи като *заповедали*, *злоба*, *мор*, *ругал*, *сестреник*, *страмота*... Друга част от списъка съвпада с думи и форми от Доспей (*братаница*, *зълудо*, *радате*, *спроти*, *пренель*, *четишь*), и сами по себе си и те не показват предимство на един от двата говора.

Показателни биха били и малко на брой думи, но свойствени само на единия от тях. Такъв се оказва изреченският съюз *защо* в значение на че, обявен от Кралевски за присъщ на крал. и употребен **единайсет** пъти от Паисий, напр.: "То азъ вѣдехъ отъ много болгари, *защо* тако деять и идатъ по чужди языкъ и обичаи, а на свои хулатъ" 5а; вж. и 6а (два пъти), 17б, 18а (два пъти), 18б, 22б (два пъти), 27а, 31а-б. В речта на анкетираните старци той липсва, затова пък **девет** пъти е използван синонимът му *дека*, напр. "Казуеше, *дека* имали са поп" (Сб: 182); вж. и с. 184-187. Не открихме защо и в останалите диалектни записи. За сравнение - в доспейските материали *защо* не е изключение (както и в самоковския градски говор). Примери: "Сега турците мислили, *защо* бугарете може да имат некой празник"; "Тогава се сетиле, *защо* това може да е измама" (СНУ 5: 180); "Като чуа, *защо* сам болна, сите дождаа" (Вакарелска-Чобанска 2002); "Но що щѣ ми да се хвалимъ, *защо* самъ побугарчилъ Филибе" (Семерджиев 1913: 143). Втори експеримент: Кралевски доказва с конструирано от него изречение наличие в крал. на Паисиевия глагол *називати се*: "Що се *називаш* майстор, като нищо не умееш?" (Сб: 174); но в разказите на анкетираните вместо нещо намираме само негови синоними: "Баща ми се *казуеше* Тренчо"; "бащата се *викал* Йован"; "Оти не ни *окат* Поповци?" (Сб: 184-5). Тези опити показват правотата на критиката на Й. Трифонов, че принципен недостатък на доказателствата на Кралевски е липсата на предварителни диалектни записи: недокументирани примери, съставени нарочно за случая, не са убедителни.

Между ЗЧ и крал. има и други речникови различия. Например в ЗЧ *войска* означава и *война*: "Симеонъ Лабасъ имеялъ ... жестока *войска* на грци за много време" - 60б, вж. и 9а, 9б, 10а, 14а, 17а, 19а, 33б, 51б, а в крал., обратно, *война* има и значение на *войска*: "Собери... силна *война* три хиляди души" (СНУН 53: 294). Глаголът *похарали* 47б ("и ту конечно *похарали* и скончали цара Шишмана и воинство и велмужи" 47б) няма паралел в крал., а има в Достей: "*По̀арала* е зелнико" (Лоза Аврамова, 65 г.).

Общото ни заключение е, че Кралев дол не отговаря в достатъчна степен и на двете изисквания към една добра хипотеза.

Накрая ще си позволим няколко забележки относно коректността на днешните застъпници на хипотезата. Категоричното заявление на Кралевски "Отец Паисий Хилендарски е роден в с. Кралев дол, Софийско" (заглавието на статия, 1923) не е било "веднага потвърдено" от тричленната комисия, както го представя Ц. Живков във в. "Земя": изводът ѝ гласи "доста вероятно" (Сб: 110). (Също и Кралевски - Сб: 120, се позовава на заключението, без да спомене това "доста вероятно"). Второ, в уводната статия към цитирания сборник Ц. Живков пише, че през 1908 г. в първото издание на "Български старини из Македония" Й. Иванов е посочил "говора на пририлските краища" като роден говор на Паисий (Сб: 12-13). В действителност Ц. Живков е използвал цитат от изданието от 1931 г. А в 1908 г., още неповлиян от по-късните спорове, Й. Иванов посочва на второ място в трите доказателства, че е открил "черновката" на Паисий, "повече особености от **самоковски** говор, отколкото в другите познати преписи на Паисий" (Иванов 1908: 175). (А днес се налага да правим обратното: изхождаме от доказаната автентичност на ЗЧ и търсим кой пририлски говор е отразен там... Защо трябваше да се стига до този парадокс?) Трето, след Кралевски и Ц. Живков твърди, че в "Историята" никъде "и по никакъв повод" не са споменати Банско..., нито Самоков" (Живков 2002: 9). Та нима и двамата не са чели на л. 54б: [Царь Крунъ] "отель отъ грци градъ София, Самоковъ, Филибе...?" Какво е накарало Паисий да съчини това (Самоков датира от 15 в.) и да го постави наред с важните

кръстопътни селища София и Пловдив? Да не забравяме, че Доспей е само на 3 км от града!

И нека се запитаме дали тая голяма близост не е неволната или волна причина В. Друмев, М. Дринов и др. да заменят малкото и неизвестно село с известния Самоков, когато са го посочвали за родно място на Хилендареца! Нали М. Дринов е писал през февруари 1878 г. на самоковци: "...от вашето място се роди йеромонах Паисий", и "място" има по-широко значение от "град". И основателят на Самоковската художествена школа Христо Димитров е роден в Доспей, но освен самоковци само биографите му знаят това. А ето какво видях случайно в книгата на Фани Попова-Мутафова "Доктор Петър Берон" (Попова-Мутафова 1972: 297): "Кондика на Българското книжовно дружество. Одеса, 11 декември 1868 г. Предизвестителните звезди, тъй да кажем, за душевното наше възрождение появиха се вече в другата половина на миналото столетие, като приснопаметний наш отец Паисий от Самоков, Софроний, Врачански владика от Котел, и други". По-прецизен е бил Константин Иречек, който в своята "История на българите" пише за "патриота Паисия, родом из околностите на Самоков" (Иречек 1929: 269). Един чех не може да бъде подозрян в локален патриотизъм, без съмнение. Има над какво да се замислим!

ЛИТЕРАТУРА

Вакарелска-Чобанска 2002: Вакарелска-Чобанска, Д. Самоковският говор. София.

Географски речник на България 1980: Географски речник на България. София.

Геров 1976: Геров, Н. Речник на българския език. Т. 2.

Даскалов 1958: Даскалов, Д. Самоковският митрополит Филотей. - Църковен вестник, бр. 38/1 ноем.

Деянова 2006: Деянова, М. Съвпадения между диалектизми в Зографската чернова на "История славянобългарска" и говорни характеристики на с. Доспей, Самоковско. - Бълг. ез. и лит., № 3.

Енциклопедия България 1984: Енциклопедия България. Мегали идея. Т. 4. София.

Живков 2002: Живков, Ц. Да уважим истината за родното място на Паисий. - Земя, 28 март.

Иванов 1908: Иванов, Й. Български старини из Македония. София.

Иречек 1929: Иречек, К. История на българите. София.

История на България 1985: История на България. Т. 5. София.

Кралевска 2001: Кралевска, Н. За Паисий и родното му място. - Про и анти, 14-20 дек.

Кратка българска енциклопедия 1966: Кратка българска енциклопедия. Т. 3. Кърджалии. София.

Младенов 1979: Младенов, Ст. История на българския език. София.

Паисий Хилендарски... 2001: Паисий Хилендарски от Банско или от Кралев дол?
Съст. Ц. Живков. София.

Попиванов 1940: Попиванов, Г. Софийският говор. - В: СбБАН 34.

Попова-Мутафова 1972: Попова-Мутафова, Ф. Д-р Петър Берон. София.

Райков 1989: Райков, Б. Паисиевият ръкопис на "История славеноболгарская" от 1762 г. - В: История славеноболгарская. Т. 1 и 2. Паисий Хилендарски. История славеноболгарская (1762). Зографска чернова. София.

Русинов 1980: Русинов, Р. Учебник по история на новобългарския книжовен език. София.

Семерджиев 1913: Семерджиев, Хр. Самоков и околността му. София.

Стойков 1968: Стойков, Ст. Българска диалектология. София.

Темелски 2003: Темелски, Хр. Самоков през Възраждането. София.

Трифонов 1937: Трифонов, Й. Кралевдолски Паисовци и вярването за техни роднински връзки с отца Паисия Хилендарски. - БАН, № 56.

Цонев 1984: Цонев, Б. История на българския език. Т. 2. София.

СЪКРАЩЕНИЯ

ЗЧ - Зографска чернова

СбБАН - Сборник на БАН

СНУ - Сборник за народни умотворения, наука и книжнина

СНУН - Сборник за народни умотворения и народопис